

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

*Факультет № 6
Кафедра соціології та психології*

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

навчальної дисципліни «**Соціальна робота та психологічна служба**» вибіркового компонента освітньої програми другого (магістерського) рівня вищої освіти

053 Психологія (практична психологія)

Тема № 1 *Проблема психологічної підтримки у вітчизняній і зарубіжній психології*

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 25.08.2023 № 7

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри соціології та психології
Протокол від 15.08.2023 №8

Розробник:

1. Доцент кафедри соціології та психології, кандидат психологічних наук,
доцент Маннапова Катерина Робертівна

Рецензенти:

1. Провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності
Національної гвардії України, кандидат психологічних наук, с.н.с.
Мацегора Я. В.
2. Доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 ХНУВС,
кандидат психологічних наук Твердохвалова Ю.Л.

План лекції

1. Поняття підтримки.
2. Педологія.
3. Педагогічна підтримка.
4. Психотерапія, її характеристики і різновиди.
5. Соціальна підтримка.
6. Сімейна підтримка.

Рекомендована література

Основна:

1. Євдокімова О.О. Психологічна служба// Навчально-методичний посібник// рец. С.Д. Максименко, О.В. Землянська// Х.: видавничо-поліграфічний центр ХНУРЕ, 2013. – 204 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті:

2. Пошукова система Google Scholar <http://scholar.google.com/>
3. Пошукова система Springer <https://link.springer.com/>
4. Пошукова система Scirus <https://www.elsevier.com/>
5. Пошукова система Google Books <https://books.google.com/>

Текст лекції

1. Поняття підтримки.

У закордонній і вітчизняній науці феномен підтримки став предметом психологічного освоєння в останні десятиліття минулого сторіччя. Аналіз закордонних досліджень свідчить, що в зарубіжній психології й соціології підтримка розглядається переважно у прикладних дослідженнях. Найчастіше автори виділяють наступні види підтримки:

- соціальна (яку отримують від широкого кола людей, що не перебувають у родинних зв'язках з реципієнтом);
- сімейна (яку отримують від членів сім'ї) ;
- подружня;
- педагогічна підтримка у формі пасторської турботи (сприяння педагогів особистісному й соціальному розвитку учнів) .

Наявність соціальної підтримки розглядається всіма дослідниками як фактор, що оптимізує подолання особистістю складних життєвих ситуацій.

Американські психологи Veiel M., Bauman U. у процесі вивчення соціальної підтримки, запропонували класифікувати її види залежно від того, якими засобами вона здійснюється. На основі цього критерію були виділені

наступні види підтримки: інформаційна, емоційна й реальна (тобто отримана у вигляді практичних дій).

Шведські дослідниці в галузі соціальної роботи Барбру Леннер-Аксельсон та Інгела Тюлефорс у монографічному дослідженні розглядають проблему підтримки у контексті надання психосоціальної допомоги населенню. У якості безсумнівної мети психологічного впливу автори висувують психологічне здоров'я особистості. При цьому вони відзначають, що більшість закордонних психотерапевтичних і психосоціальних моделей реалізації цієї мети базуються на таких критеріях: співчуття людині; самостійність; самореалізація; розвиток особистості; гарне самопочуття; адаптація до реальності; здатність контролювати своє життя в різних обставинах, як сприятливих, так і несприятливих.

Підтримку автори розглядають як одну з необхідних умов ефективності психосоціальної допомоги, відзначаючи, що підтримка є тісно пов'язаною з поняттями «розуміння» і «доброзичливість». У цьому випадку важливо не стільки те, що говорить людина, скільки тон, яким це вимовляється. Тут мова жестів - міміка, кивки й зоровий контакт мають більше значення, ніж слова.

У роботі британської дослідниці К. Маклафлін зроблено аналіз системи педагогічної підтримки учнів у школах Англії й Уельсу. Авторка бере за постулат обов'язковість в освітньому процесі ідеї добробуту й благополуччя індивідуума як особистості. Реалізація цієї ідеї в англійських школах пов'язана з поняттям пасторської турботи, яке передбачає: сприяння особистісному й соціальному розвитку дитини через якість навчання; характер стосунків між учнями, учителями та іншими дорослими; організацію відстеження академічних і особистісних успіхів учнів, їхнього соціального розвитку; специфічні пасторські структури й системи; позакласну діяльність і орієнтацію школи.

2. Педологія.

К. Маклафлін пропонує розвивальну модель, яка діє у системі підтримки й турботи про учнів. В основу запропонованої моделі в якості її найважливіших елементів покладено 1) благополуччя учня; 2) наявність комплексної програми, націленої на особистісний і соціальний розвиток молодих людей; 3) залучення учнів позитивним шляхом у процес виконання правил і рішень шкільного співтовариства; 4) керування.

Як ілюстрацію запропонованої моделі К. Маклафлін наводить схему організації пасторської турботи в ряді англійських шкіл. Пасторська структура школи в особі тьюторів виконує функції забезпечення благополуччя учнів, стежить за прогресом не тільки академічної успішності, але й особистісного розвитку дітей, підтримує зв'язок із зовнішніми організаціями, зацікавленими в благополуччі дитини. Британськими законами в кожній школі передбачена посада координатора із захисту прав дитини, відповідального за знання й дотримання педагогами законів про права дитини.

В останні десятиліття в закордонній науці помітно зріс інтерес до проблеми сімейної й подружньої підтримки. При цьому під сімейною

підтримкою розуміється різноманітна допомога, що отримується від членів сім'ї. У спільному дослідженні Fiedmann і Andrews (461) показано особливості сімейної підтримки дитини в неповних сім'ях. Американські дослідники Jacobson S.W. Frye K.F. (1991), вивчаючи особливості материнської підтримки, установили взаємозв'язок між наявністю такої підтримки й рівнем психологічного комфорту дитини. Автори дослідили й оптимізуючий вплив материнської підтримки на становлення відношень прихильності у діаді «мати-дитя».

Американські дослідники Cutrona C.E., Suhr J.A. виявили взаємозв'язок між задоволеністю подружжя подружньою підтримкою та їхньою здатністю до саморегуляції у стресовій ситуації. Автори розглядають наявність релевантної подружньої підтримки як потужний чинник стійкості особистості, оптимізуючий її поведінку у важкій життєвій ситуації (456).

На вивчення особливостей подружньої підтримки у японських парах було спрямовано дослідження Morinada Y.S., Sakata K. і Koshi R. (1992). Авторами була виявлена залежність ступеня задоволеності японського подружжя шлюбом від наявності психологічної підтримки дружини.

Узагальнення результатів досліджень закордонних авторів свідчить, що існує пряма залежність між підтримкою, яка надається особистості в недостатньому обсязі й порушеннями її психічного й фізичного здоров'я. У розглянутих нами дослідженнях показано, що люди, яким надається достатня підтримка, легше справляються зі стресовими ситуаціями.

Особлива увага за кордоном приділяється дослідженню підтримки у сім'ї. Результати закордонних досліджень свідчать, що ті, хто отримують подружню підтримку, більшою мірою задоволені шлюбом і рідше розлучаються. Результати досліджень сімейної підтримки показують, що наявність її оптимального рівня створює сприятливі умови для психічного розвитку дитини.

У цілому, наявність підтримки розглядається закордонними психологами як конструктивний чинник, що сприяє подоланню стресових ситуацій з найменшими втратами й мобілізує людину у критичні періоди життя. Установлено також, що підтримка благотворно впливає на фізичне й психічне здоров'я, сімейне життя й результати діяльності.

У зарубіжних дослідженнях психологічна підтримка розглядається як необхідна складова всіх наведених видів підтримки - соціальної, сімейної, подружньої, педагогічної.

3. Педагогічна підтримка.

Актуалізація проблеми психологічної підтримки у психології пов'язана із процесами гуманізації освіти. А.В. Брушлинський відзначає, що питання про гуманізацію й гуманітаризацію сучасної вищої освіти є дуже гострим для молоді. Проблематика психологічної підтримки, вважає він, є особливо важливою в процесі усе більш активного подолання нашого недавнього тоталітарного, авторитарного, минулого.

Включена до гуманістичної парадигми освіти, психологічна підтримка досліджується у науці в контексті розробки теорії й практики педагогічної підтримки (О.Ф. Бондаренко, О.С. Газман, І.Б. Котова, Н.І. Пов'якель, Н.В. Чепелева та ін.). При цьому, педагогічна підтримка розуміється як діяльність суб'єктів освітнього процесу, спрямована на надання превентивної й оперативної допомоги. Її психологічний аспект полягає у співучасті у життєвому самовизначенні людини, у підготовці до здійснення вибору у кризових ситуаціях, у саморозкритті й усуненні суб'єктивних перешкод розвитку, у зміцненні психологічного здоров'я, а також у наданні допомоги у конкретній складній психологічній ситуації.

О. Газман розробку теорії й практики педагогічної підтримки базує на перегляді цільових настанов освітнього процесу. На його думку, визначальною в постановці педагогічних цілей є ідея свободи дитини в освіті. Він вважає, що гуманістичне уявлення про людину пов'язане з розглядом її в трьох вимірах - як істоти природної (біологічної), соціальної (культурної) і екзистенціальної (незалежної, вільної). Як ключову характеристику екзистенціального виміру людини О. Газман розглядає «свободоздатність», що визначається ним як здатність до автономного, нонконформістського існування; здатність самотійно, незалежно (з огляду на, але переборюючи біологічну й соціальну заданість) будувати свою долю, відносини зі світом, реалізовувати самотійно пізнане життєве призначення, здійснюючи власний індивідуальний вибір.

О. Газман протиставляє традиційній педагогічній парадигмі, сутність якої полягає в «педагогіці необхідності», нову, гуманістичну освітню парадигму - «педагогіку свободи».

«Педагогіка необхідності», спираючись на чітко сформульовані цілі, принципи, методи навчання й виховання, оцінку знань, визначену модель організації навчального процесу, виконує таким способом завдання соціалізації, окультурення людини. При цьому, учень виступає у ній як «предмет виховання», «об'єкт навчання», а його діяльність носить характер «адаптивної активності». Сутність «педагогіки необхідності» складає соціальне програмування особистості, педагогічний та соціально-педагогічний контроль, який диктує методи навчання й виховання, орієнтовані не на внутрішнє «хочу», а на зовнішнє «треба».

«Педагогіка свободи», на відміну від «педагогіки необхідності», спирається саме на внутрішнє «хочу» і її головним завданням є індивідуалізація особистості. О. Газман визначає індивідуалізацію як діяльність педагога й учня з підтримки й розвитку того одиничного, особливого, своєрідного, що закладено у даному індивіді від природи або того, чого він набув в індивідуальному досвіді.

Індивідуалізація передбачає, по-перше, індивідуально орієнтовану допомогу особистості у реалізації первинних базових потреб; по-друге, - створення умов для максимально вільної реалізації заданих природою (спадкоємних) фізичних, інтелектуальних, емоційних здібностей і можливостей; і по-третє, - підтримку людини в автономному духовному самобудуванні, у

творчому самовтіленні, у розвитку здатності до життєвого самовизначення (екзистенціального вибору).

Педагогічна підтримка й виховання розглядається О. Газманом як дві складові педагогічного процесу. При цьому, якщо виховання виконує функцію передавання загальних, типових властивостей, то підтримка, що являє собою допомогу у саморозвитку, виконує функції індивідуалізації. Тому, як предмет педагогічної підтримки О. Газман розглядає процес спільного з дитиною визначення її власних інтересів і цілей, можливостей і шляхів подолання перешкод (проблем), що заважають їй зберегти свою людську гідність й самотійно досягати бажаних результатів у навчанні самовихованні, спілкуванні, способі життя.

Ідея педагогічної підтримки, висунута О. Газманом, виявилася надзвичайно своєчасною для освітньої практики. У контексті цього напрямку проведені дослідження О.Г. Асмолова, І.Б. Котової, І.Є. Лілієнталь, Т.В. Шубніциної й інших дослідників. Психологічна підтримка розглядається у роботах цих авторів як один з елементів системи педагогічної підтримки, поряд з підтримкою соціальною й медичною.

О.Г. Асмолов, розглядаючи психологічну базу ідеї підтримки, відзначає її зв'язок із соціально-історичним способом життя особистості. Він пише, що на осі історичного часу, завжди існує «зона невизначеності», у якій суб'єкт проявляється не тільки як носій соціально-типової поведінки, але й як індивідуальність.

О.Г. Асмолов акцентує увагу на соціальній позиції особистості, що є основою вибору тих діяльностей, у яких відбувається самореалізація індивідуальності. У якості мотивуютьовувального фактору соціального способу життя автор розглядає цінність «бути особистістю» (25).

У центр розвитку особистості О.Г. Асмолов ставить не індивіда самого по собі, а перші споконвічно спільні акти поведінки. На думку О.Г. Асмолова, процес індивідуалізації особистості йде від спільних актів, через підтримку самостійності до самоконтролю й самоорганізації поведінки. Таким чином, підтримку особистості в освітньому процесі О.Г. Асмолов розглядає як допомогу у самоздійсненні індивідуальності.

Співзвучні такому розгляду підтримки й ідеї І.Б. Котової і Є.М. Шиянова, які акцентують увагу на глибинному змісті педагогічної й психологічної підтримки. Її сутність – у складних процесах і перетвореннях, що зачіпають ядро людини - її особистість. Особистість, що розвивається, має потребу у пестуванні, розумінні, прийнятті, авансуванні, особливих стратегіях і тактиках виховання, в озброєнні механізмами й способами саморозвитку. Процес психологічної підтримки, відзначають І.Б. Котова й Є.М. Шиянов, результує себе актами саморозвитку, коли людина, збираючи всі зовнішні впливи, починає сама формувати якісно нові змісти й цілі й починає діяти не за зовнішніми стимулами, а за внутрішнім спонуканням.

4. Психотерапія, її характеристики і різновиди.

У сучасній психологічній літературі проблема підтримки висвітлюється у межах вивчення питань психологічного консультування, психологічної корекції й психотерапії. Т.М. Гаврилова, розглядаючи завдання й організацію особистісного консультування, визначає підтримку як «енергізуюче співчуття», маючи на увазі той факт, що психолог виражає клієнтові своє щире співчуття у такій формі, що той сприймає його як підтвердження своєї особистості в цілому. Автор вважає, що у процесі консультування найбільш ефективною є «розвивальна» порада, тобто така, що припускає певний діапазон можливих дій і спонукає особистість самостійно шукати оптимальний хід. Крім «розвивальної» поради, пише Т.М. Гаврилова, необхідна ще й «розвивальна» інформація: знання, що дозволяють суб'єктові діяти найбільш адекватно. Автор акцентує увагу на тому, що найважливішими умовами надання ефективної підтримки клієнтові є урахування наступних моментів розвитку особистості: соціального контексту; культурної специфіки; маргінального (якщо суб'єкт живе в іногороднім середовищі); вікових особливостей та індивідуальних характеристик особистості. В останні роки у психології з'явилися міждисциплінарні дослідження, присвячені власне психологічній підтримці.

У вітчизняних публікаціях розглядаються різні рівні психологічної підтримки. Але називають ці рівні різні автори не однаково. Йдеться не про синонімічні назви, які відображають подібне розуміння сутності психологічної допомоги, а про різні методологічні засади, на які спираються автори у визначенні того чи іншого рівня допомоги.

О.Ф. Бондаренко виділяє такі рівні психологічної допомоги особистості: психологічне консультування, позамедична психотерапія та медична психотерапія. Вони відрізняються за проблематикою, об'єктом, предметом, змістом діяльності, методами та психологічними парадигмами допомоги, а також за метою та результатами.

«Психологічне консультування» та «психотерапія» – терміни, що використовуються як у вітчизняній, так і у зарубіжній літературі. «Психологічна корекція» ж використовується як термін лише на так званому пострадянському просторі. З одного боку, цей термін є суто функціональним, тобто відмежовує сфери діяльності лікарів та психологів (лікар займається психотерапією, психолог – психокорекцією), з іншого боку – відображає досить специфічну установку фахівця щодо взаємодії з клієнтом. За визначенням Л.Б. Шнейдер, психокорекція - це організований вплив на клієнта з метою зміни показників його активності й у відповідності до вікової норми психічного розвитку.

У роботах професора О.Ф. Бондаренка уперше у вітчизняній психології надано систематизований опис головних напрямків сучасної психотерапії і психологічного консультування. У контексті загальновизнаних психотерапевтичних парадигм поновлено вітчизняну психотерапевтичну традицію, джерела якої полягають у класичній російській філософії. У якості вітчизняної традиції у психотерапії О.Ф. Бондаренко убачає персоналізм. Саме наявністю специфічної вітчизняної традиції та неспорідненістю з нею ідей на

кшталт первинного значення сексуальності у житті людини чи першорядної ролі індивідуалістичної за своєю природою свободи він пояснює невисоку ефективність популярних закордонних підходів у нашій країні. Адже саме християнський персоналізм лежить в основі східнослов'янської ментальності. Виходить, що, якщо ми пам'ятаємо про цю традицію, ми захищені як від внутрішніх (ідея про необхідність коригувати особистість), так і від зовнішніх, чужих викривлень у розумінні психологічної допомоги.

Аналіз наукової літератури свідчить, що - психологічна підтримка виступає як складне утворення, що сприймається особистістю як переживання деякого суб'єктивного почуття упевненості у собі, що виникає під час співпереживання, одержання якоїсь допомоги від різних категорій людей. За своєю сутністю психологічна підтримка - це полісуб'єктний процес, спрямований на допомогу у становленні й розвитку особистості, в якому сторона, що здійснює допомогу, виявляється супутником, союзником іншої сторони - суб'єкта, що потребує допомоги (реципієнта). Таким чином, узагальнення точок зору різних дослідників дозволяє стверджувати, що психологічна підтримка є різновидом міжособистісної взаємодії, спрямованої на психологічну допомогу суб'єктові, у ході якої виникає позитивне почуття впевненості в собі, у своїх можливостях.

Т. Анохіна у контексті педагогічного осмислення феномена підтримки відзначає, що її педагогічний і семантичний зміст полягає у тому, що підтримувати можна лише те, допомагати можна лише тому, що вже є в наявності (але на недостатньому рівні), тобто підтримується «саморух», розвиток самостійності людини. Звідси й основний пафос спрямованості підтримки й способів її здійснення - саморозвиток особистості.

Вихідні основи для побудови моделі психологічної підтримки у науці закладено працями Б.Г. Ананьєва, С.Д.Максименка, С.Л. Рубінштейна, А. В. Петровського, В.А. Петровського, Д.М. Узнадзе, й представників гуманістичної психології - Г.Олпорта, А. Маслоу, К. Роджерса та ін.

Особливо важливою для розвитку концепції психологічної підтримки є ідея суб'єктності особистості. Її зародження пов'язано із працями Л.С. Виготського, де обґрунтовано діяльнісний підхід до розуміння людини, й С.Л. Рубінштейна, у працях якого було розкрито єдність свідомості й діяльності, а також показано, що особистість є насамперед суб'єктом, носієм власної активності.

С.Л. Рубінштейн, досліджуючи внутрішній зв'язок категорій свідомості й діяльності, розкривав їхню єдність через категорію суб'єкта. Увівши суб'єкта в онтологічний склад буття, С.Л. Рубінштейн трактував діяльність не як замкнуту у собі сутність, а як прояв суб'єктності. Він здійснив методологічну конкретизацію філософського поняття суб'єкта, у контексті якої суб'єкт - це особистість. Психіка й свідомість не є самодостатніми, не існують самі у собі, а належать людині, більш конкретно - особистості.

Сама особистість визначається Рубінштейном через триєдність. Її складові такі:

- чого хоче людина, що для неї є привабливим (це так звана спрямованість як мотиваційна система особистості, цінності, установки, ідеали),
- що може людина (це її здатності й обдарованість),
- що є вона сама - тобто, що з її тенденцій, установок і поведінки закріпилося в її характері .

Б.Г. Ананьєв виділяв ієрархічно супідрядні рівні організації людини: індивід, особистість, індивідуальність. Він уважав, що індивідуальність людини складається на основі взаємозв'язку особливостей людини як особистості і як суб'єкта діяльності.

Логіка розвитку вітчизняної психології призвела до розуміння єдності, але не тотожності категорій «особистість» і «індивід».

У межах концепції персоналізації індивід характеризується потребою бути особистістю, тобто «виявитися й бути максимально представленим у життєдіяльності інших людей (принцип максимізації).

Джерело розвитку особистості А.В. Петровський бачить у протиріччі між потребою індивіда в персоналізації й тим, наскільки зацікавлена референтна група у прийнятті тих або інших проявів його індивідуальності. Детермінантою психічного розвитку при цьому виступає діяльнісно-опосередкований тип відносин, які складаються у людини з референтною до нього на цей момент групою.

Предметом дослідження В.А. Петровського став прояв суб'єктності людини, її буття як особистості. У його роботах було показано, що існують такі форми прояву активності людини, у яких її суб'єктність виступає безпосередньо, виявляється як причина її буття у світі. Людина відображається в інших людях, у яких вона одержує свою ідеальну представленість і продовженість.

Метаіндивідна особистісна атрибуція полягає у тому, що особистість виноситься за межі не тільки індивідуального суб'єкта, але й актуальних зв'язків цього суб'єкта з іншими людьми, за межі спільної діяльності з ними. Тут як би знову особистісне поринає у простір буття, але не самого індивіда, а іншого або інших. Розроблена теорія соціально-психологічного розвитку особистості базується, з одного боку, на стратометричній концепції груп і колективів, а з іншого боку - на концепції персоналізації індивіда. Сила теорії персоналізації полягає, зокрема, у породженні нею нових ідей в галузі вищої освіти. У даному дослідженні акцентується увага на персоналізованості психологічної підтримки учасників освітнього процесу, сутність якої полягає в її спрямованості на реалізацію всіх трьох форм особистісної атрибуції суб'єктів психологічної підтримки.

У контексті розвитку ідеї суб'єктності розгортаються й дослідження О.Г. Асмолова. Розвиваючи ідею про рівні внутрішньої регуляції соціальної поведінки особистості, він виділяє два види активності людини, кожний з яких регулюється й контролюється різними психічними утвореннями .

Соціотипічне у поведінці індивіда як члена даної спільноти регулюється й контролюється системою надсвідомих, надіндивідуальних психічних явищ (традицій, соціальних норм, соціальних стереотипів й зразків поведінки,

соціотипічних рис особистості, набору соціально схвалюваних цінностей та ідеалів тощо). Доки людина не виходить за межі поведінки, яка пропонується її роллю, її воля обмежена вибором засобів досягнення поставлених роллю цілей, і в її поведінці домінують пристосувальні, адаптивні тенденції.

Індивідуально-суб'єктне у поведінці регулюється знаковими установками особистості й забезпечує вибір поведінки у ситуації боротьби мотивів. До подібних знакових установок можуть бути віднесені честь, віра, совість тощо.

Теоретичні передумови для побудови моделі психологічної підтримки були створені й у гуманістичній психології, коріння якої виходить з психоаналізу, гештальтпсихології, екзистенціалізму.

Значна роль у зародженні гуманістичної психології належала А. Адлеру, який, розвиваючи психоаналітичні ідеї, підкреслював цілісність людини та її соціальну залежність, принижуючи при цьому значення неусвідомленого й інстинктів.

Дослідники гуманістичного напрямку у психології (Г. Олпорт, А. Маслоу, К. Роджерс, В.Блазні, В. Франкл та ін.) трактують людину як активного, творчого, вільного й відповідального за свої дії суб'єкта. Людська натура розглядається ними як позитивна або нейтральна. З погляду психологів цього напрямку, негативне, погане або асоціальне у людині має причиною природні бажання й потреби, задоволення яких було затримано.

Гуманістична психологія застосовує більш глибоку перспективу й намагається осмислити загальні людські проблеми: життя, ізоляцію, відчуженість, безвільність, провину, відповідальність, волю, вибір.

Особливий інтерес для вивчення проблеми психологічної підтримки має теорія потреб А. Маслоу, якому вдалося комбінувати центральне для гуманістичної психології поняття самореалізації з теорією про основні людські потреби. Розглядаючи людину як інтегральне ціле із серією фундаментальних потреб, він виділяє п'ять груп базисних потреб людини, що утворюють сходи: фізіологічні потреби, потреби у почутті безпеки, в оцінці й солідарності, у впевненості у собі й, нарешті, у самореалізації. Перераховані потреби розташовані ієрархічно, відповідно до їх значення. При цьому А. Маслоу підкреслює, що більш низькі потреби повинні задовольнятися перш, ніж заявлять про себе більш високі.

Такий підхід обґрунтовує значення цілісного розгляду людини у процесі надання їй психологічної підтримки, необхідність вирішення проблем суб'єкта, що потребує підтримки у різних напрямках.

Гуманістична психологія втілюється у психотерапевтичну дійсність і створює можливість розвитку, зростання особистості. Теоретичні основи застосування положень гуманістичної психології у психологічній практиці закладені К. Роджерсом. Основні цілі психотерапії за К. Роджерсом - розвиток особистої відповідальності суб'єкта, реалізація його потенціалу у вирішенні проблеми.

Спираючись на свій клінічний досвід, Роджерс прийшов до розуміння, того, що «внутрішнє ядро у людській природі, найглибші шари її особистості,

основи її тваринної натури, за суттю своєю є позитивними, спрямованими уперед, раціональними й «реалістичними». Ця переконаність відбилася й у назвах його терапії: «недирективна», «клієнт-центрована», «особистісно-центрована», «терапія концентрації на відносинах».

Для методу Роджерса є характерним неавторитарний підхід до пацієнта, якого він називає клієнтом, підкреслюючи його рівність із психотерапевтом. Терапія за Роджерсом концентрується на суб'єктивному або феноменологічному досвіді пацієнта, при цьому психотерапевт діє як помічник в усуненні емоційних блоків і перешкод до зростання й сприяє більшій зрілості й засвоєнню нового досвіду, веде, таким чином, до процесу повноцінного функціонування.

Процес руху особистості до повноцінного функціонування має наступні характеристики: зростання відкритості досвіду; зростання прагнення жити сьогоденням; зростання довіри до свого організму.

Повноцінно дійова особистість, за Роджерсом, не тільки відкрита для досвіду, довіряє своєму досвіду, але й постійно переживає процес зміни, а критерієм її адекватності виступає правильність усвідомлення нового досвіду, що викликає необхідні зміни в «Я» - структурі.

Для осмислення сутності підтримки особистості особливий інтерес представляє й теорія особистості Ф. Перлза, яка розповсюдила гештальт-теорію сприйняття на вивчення особистості.

Основний принцип гештальтпсихології полягає у тому, що аналіз частин не може привести до розуміння цілого, оскільки ціле визначається не сумою, а взаємодією й взаємозалежністю окремих його частин. Відкидаючи ідею поділу тіла й розуму, поділу об'єкта й суб'єкта та поділу людини й середовища, Ф. Перлз робить висновок про те, що психологічна ситуація створюється тільки взаємодією організму й середовища, а не взятими окремо організмом і середовищем.

Близька до гуманістичної психології й концепція В. Франкла, який писав, що основою людського існування є усвідомлення людиною власної відповідальності за своє життя. Головну причину людських труднощів Віктор Еміль Франкл бачив у концентрації людини на самій собі, її нездатності до самотрансценденції, що, в остаточному підсумку, і приводить до «екзистенціального вакууму», емоційно пережитому як відсутність сенсу життя. У цілому, у гуманістичній психології особистість розглядається як відкрита система, що існує у системі своїх виборів, якими вона й конститується. Такий підхід є основою гуманістично орієнтованої психотерапії, побудованої на уявленні про особистісний спосіб існування людини як форму реалізації її схованих потенціалів.

Моделювання психологічної підтримки особистості у будь-якому контексті передбачає співвіднесення підтримки й психотерапії як психологічних феноменів.

Існує практично значущий зв'язок між психотерапією й соціально-педагогічними впливами. Накопичений психотерапією досвід є досить цінним для психологічної практики. Нова модель психотерапії - філософська й

психологічна - заснована на первинному значенні цього слова - «зцілення душою». З такої точки зору основною метою використання психотерапевтичного підходу є не лікування від психічних розладів, а допомога у процесі становлення свідомості й особистості. Подібна інтеграція психотерапії та психології уможливорює виявлення й використання окремих психотерапевтичних прийомів і методів у процесі надання психологічної підтримки.

Аналіз медичної та психологічної літератури дозволяє виділити два головних підходи до розуміння психотерапії. У широкому сенсі психотерапія трактується як вплив на психіку людини психологічними чинниками для лікування захворювань і корекції поведінки.

У вузькому смислі психотерапію розуміють як «застосування спеціальних методів з лікувальною або корегувальною метою в першу чергу при невротичних і неврозоподібних розладах, девіаціях поведінки». У цьому вузькому смислі психотерапія виступає як один з видів професійної медичної або психологічної допомоги, на відміну від психологічної підтримки, що може бути як професійною, так і непрофесійною. Психотерапія може розглядатися як один з різновидів психологічної підтримки.

С. Ледер, розглядаючи психотерапію як багатопланове явище, виділяє наступні аспекти її розуміння:

- 1) як метод лікування, що впливає на стан і функціонування організму у сферах психічної й соматичної діяльності;
- 2) як метод впливу, що приводить у рух процес навчіння;
- 3) як метод інструментальної маніпуляції, що служить цілям соціального контролю;
- 4) як комплекс явищ, які відбуваються у ході взаємодії й спілкування людей.

Перше визначення ґрунтується на медичній моделі, друге пов'язане із психологічними концепціями, третє - із соціологічними, четверте - з філософією.

Аналіз різноманіття підходів до сутності психотерапії дозволяє умовно виділити два її різновиди - клінічно орієнтовану й особистісно-орієнтовану. Клінічно орієнтована психотерапія переважно спрямована на пом'якшення й ліквідацію наявної симптоматики, а її головними методами виступають гіпноз, аутогенне тренування.

Особистісно-орієнтована психотерапія ставить своїм завданням сприяння пацієнтові у зміні його ставлення до соціального оточення й власної особистості. У технологічному плані вона являє собою систему методів особистісно - орієнтованої психотерапії, за допомогою яких досягаються позитивні особистісні зміни (корекція порушень системи стосунків, неадекватних когнітивних, емоційних і поведінкових стереотипів).

Теоретичними й методологічними засадами особистісно-орієнтованої психотерапії виступають гуманістична психологія (Маслоу, Роджерс, Франкл й ін.) та концепція особистості як системи взаємин з навколишнім середовищем.

Система механізмів особистісно-орієнтованої психотерапії містить у собі механізми лікувального впливу (емоційна підтримка й прийняття) та психологічні механізми (ідентифікація, інтерналізація, інтеріоризація).

Емоційна підтримка для суб'єкта виступає як форма прийняття його психотерапевтом і групою; визнання його особистісної й людської цінності й значущості; визнання його самостійності, індивідуальності й права відрізнятися від інших.

Значення емоційної підтримки полягає у тому, що, завдяки їй створюється атмосфера взаємної зацікавленості, довіри й взаєморозуміння, а це, у свою чергу, стає передумовою для подолання захисних механізмів, тривоги й страху. Емоційна підтримка, що означає для пацієнта прийняття його психотерапевтом (групою), приводить до того, що він починає приймати себе (механізм, описаний К. Роджерсом).

Психологічний механізм ідентифікації відображає перший рівень змін у системі відносин особистості. Вона виступає як наслідок такого контакту індивіда із психотерапевтом, що задовольняє його потреби (наприклад, у визнанні, прийнятті або опіці).

Ідентифікація є основою для переходу до більш глибокого рівня змін, що здійснюється за допомогою механізмів інтерналізації й інтеріоризації.

Зіставлення психологічної підтримки й особистісно-орієнтованої психотерапії як психологічних феноменів свідчить, що в їхній основі лежать спільні цілі й механізми. Категоріальний аналіз підводить до висновку про те, що «психологічна підтримка» - поняття, що позначає широке коло феноменів міжособистісної взаємодії, у тому числі й такого, як особистісно орієнтована психотерапія. Це, своєю чергою, дає підстави для використання методів особистісно-орієнтованої психотерапії в освітній практиці.

У результаті аналізу наукової літератури вдалося виявити основні ідеї, що визначають зміст психологічної підтримки, що розвиваються у вітчизняній і закордонній психологічній науці у роботах О.Г. Асмолова, О.Ф. Бондаренка, А.В. Брушлинського, Л.С. Виготського, О.С. Газмана, А.В. Петровського, В.А. Петровського, С.Л. Рубінштейна та інших дослідників. До їх числа можна віднести наступні ідеї: суб'єктності особистості; гуманізму; можливості конструктивних перетворень особистості в актах взаємодії.

Аналіз сутності та змісту психологічної підтримки дозволяє сформулювати положення, що лежить в основі побудови будь-якої моделі психологічної підтримки: психологічна підтримка є видом міжособистісної взаємодії, спрямованої на психологічну допомогу суб'єктам, у ході якої виникає позитивне почуття упевненості у собі, своїх можливостях, здійснюється персоналізація як осіб що отримують, так і осіб, що надають психологічну допомогу. Головними умовами ефективності психологічної підтримки виступають:

- системність і цілеспрямованість психологічної підтримки;
- полісуб'єктність і особистісна орієнтованість на формування ситуації розвитку особистості.

Метою психологічної підтримки є формування ситуації розвитку особистості як суб'єкта власного життя, здатного протистояти труднощам і самостійно вирішувати життєві проблеми. Із цих позицій психологічна підтримка виступає як процес, що проявляє себе актами самодетермінації й саморозвитку особистості.

У технологічному аспекті психологічна підтримка виступає як система засобів, що включають у себе різні форми, методи й прийоми допомоги особистості в її саморозвитку й самоактуалізації. Визначальними в їхньому підборі є принципи особистісно-розвивальної освіти, засновані на гуманістичних ідеях.

Цілі організації психологічної підтримки і психологічного супроводу мають певні відмінності. Зокрема, у роботі М.І. Плуґіної надано порівняльний аналіз моделей служби психологічної підтримки і служби психологічного супроводу (на прикладі шкільної психологічної служби). Результат проведеного порівняння показав, що підтримка є орієнтованою на минуле та його корекцію, а супровід – на теперішній час і на майбутнє, на використання наявного потенціалу особистості. Крім того дослідниця відзначає, що підтримка має вносити постійні корективи у навчальний процес, у розвиток особистості, а супровід – попереджати можливі відхилення і ускладнення, орієнтувати на профілактичну діяльність, яка дає можливість первісно виключати появлення дефектів .